

ДЖУГАН ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Кожна з держав Стародавнього світу, в тому числі Індія, має свою історію розвитку держави та права. Переважно науковці розрізняють два шляхи виникнення держави: Європейський (Афіни, Рим, Давньогерманська держава) та Східний або Азійський (Єгипет, Вавилон, Китай, Індія). До особливостей виникнення держав східного типу належали: 1) основу економічних відносин становила державна форма власності; 2) приватна власність набула другорядного характеру; 3) державна влада була монархічною, має теократичний або деспотичний характер; 4) численний апарат чиновників; 5) відбулася сакралізація (освячення) влади монарха [1, с. 14]. При цьому, виникнення права обумовлено тими ж самими причинами, що й виникнення держави. Крім того, формуванню права активно сприяє майнове розшарування суспільства.

Дослідженням питань історії держави і права країн Стародавнього Сходу займалося багато науковців: Бостан Л. М., Бостан М. К., Грубінко А. В., Дурнов Є. С., Кузьминець О. В., Мудрак І. Д., Орлова О. О., Сокур Ю. В., Сотниченко В. М., Талдікін О. В., Хома Н. М. тощо, однак вивчення історії Стародавньої Індії залишається актуальним вже більше 150 років.

Дана доповідь присвячена особливостям державно-правового розвитку Стародавньої Індії. Для досягнення цієї мети слід виконати завдання: охарактеризувати державний та суспільний лад Стародавньої Індії, вказати джерела права цієї держави та зробити відповідні висновки.

Періодизація історії розвитку держави в Стародавній Індії включає чотири періоди: 1. Індський (Харапський, Доведійський) (XXIII–XVIII ст. до н. е.); 2. Ведійський (XIII–VII ст. до н. е.); 3. Буддійський (VI–III ст. до н. е.); 4. Класичний (II ст. до н. е. – V ст. н. е.) [2, с. 64].

У цілому типову соціальну структуру давньосхідних суспільств становили: а) особисто вільне населення (панівні верстви, до яких належали жерці, чиновники, військова знать та простолюди (ремісники, торговці та селяни-общинники), а також б) особисто залежне населення [3, с. 22].

Основу соціальної структури Стародавньої Індії становила община. Її суспільство поділялося на варни (замкнені групи): 1-ю варною були брахмани (двічі народжені) – лише вони визнавали волю богів, вивчали священні тексти, здійснювали жертвоприношення, обряд коронації правителя, вони звільнялися від повинностей, податків і тілесних ушкоджень; 2-ю групою були кшатрії (двічі народжені) – ними були

воїни, з яких походили племінні вожді, які з виникненням держави стали царями, вони становили основну частину верхівки чиновників (правителів, воєначальників), в їх руках була військова влада; 3-ю варною були вайші (селяни, ремісники, торговці); 4-ю варною були шудри, які не проходили обряду посвячення, вони були особисто вільними, але служили вищим варнам, вони становили основну масу найманих людей, слуг, ремісників. Найнебезпечніше становище займали чандали і парії (позаварнові), які вважалися покидьками суспільства і виконували найбрудніші, принизливі роботи. Вони жили за межею поселення чи міста. В Стародавній Індії існував інститут рабства, джерелом якого були війни, злочинці, боржники.

Структуру органів державного управління становили: 1) Царі (радкі) і князі (мажариджі) управляли за участю брахманів. Їх влада обожнювалася. Брахмани вчили, що цар є бог або намісник бога, і його розпорядження потрібно виконувати як такі, що походять від бога; 2) Три відомства (фінансове, військове, громадських робіт), на які глава держави опирався при здійсненні управління державою; 3) Рада (матринарішад), яка складалася з верхівки світської знаті та інших урядовців; 4) Радники царя (мантрини і махаматри та деякі вищі чиновники, їх призначав цар з числа «хоробрих, досвідчених, шляхетного походження та випробуваних» людей); 5) Військова рада (складалася з 30 членів, розділених на 6 колегій). Колегії керували різними родами військ, постачанням та транспортом.

Індія в той час ділилася провінції, якими керували сини правителя – царевичі. Провінції ділилися на округи на чолі з окружними начальниками. До складу округів входили сільські поселення та міста. Сільське управління здійснювали старости десятків, двадцятків, сотень та тисяцькі. Села очолювали старости, обов'язком яких було управління жителями, життям поселення, нагляд за порядком, боротьба зі злочинцями. Найважливіші питання сільської громади вирішували на сходах жителів, були також ще Ради старійшин. Міста очолювали управителі міста, при яких діяла міська рада у складі 30 осіб (їх ділили на 6 колегій). Діяльність місцевих органів управління контролювали спеціальні урядовці на чолі і окремим міністром. Існували ще таємні царські інформатори та агенти, які наглядали за урядовцями різних рангів та за злочинцями, які відбували покарання [2, с. 70].

Суд не був відокремлений від адміністрації. Правосуддя здійснював цар як найвища судова інстанція, який розглядав справи за участю брахманів. Цар був також вищою апеляційною інстанцією. Судочинство здійснювали також царські радники, міністри, кожному із яких для розгляду справ виділяли трьох учених брахманів. На місцях судочинства здійснювали правителі провінцій, округів, міст спільно з брахманами. У сільській місцевості на чолі громадського суду стояв староста. Якщо рішення суду не задовольняло сторони, то вони могли звернутися до апеляційної інстанції.

В Індії існувала професійна армія, поділена на піхоту, кінноту, колісницю та бойові слони, збройні сили мали флот. При необхідності скликалося ополчення, в яке йшли усі вільні люди, крім брахманів.

До джерел права Стародавньої Індії належали: звичаї, Закони Ману, Дхамашастра, Архашастра, нарада та веди. Найдавнішим джерелом права в Індії був звичай. Однак з розвитком держави важливого значення почали набувати закони. Так, основними історико-правовими пам'ятками Стародавньої Індії є Закони Ману (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) та Артхашастра Каутільї (I ст. до н. е. – I ст. н. е.). Закони Ману є найбільш відомою із дхамашастр (збірником релігійних, моральних і правових настанов), укладення якої пов'язують з іменем міфічного прашура людей – Ману. Цей документ складається з двадцяти глав, кожна з яких містить велику кількість статей (всього 2 685), які написані у вигляді ритмічної прози. Закони Ману в Індії не були обов'язковими до виконання, носили рекомендаційний характер і містили норми, на які спиралося все індійське суспільство. Другий трактат Артхашастра Каутільї про мистецтво політики й управління державою вважають, що належить перу Каутільї – раднику царя Чандрагупти із династії Маур'їв (IV–II ст. до н. е.). Цей твір є кінцевим результатом розвитку світської літературної традиції артхашастр [4, с. 37–38].

Отже, держава в Стародавній Індії мала чіткий поділ населення на вільне та невольне, а також поділ на 4 варни, залежно від якої визначався обсяг прав та обов'язків. Індія була Східною деспотією з організованим державним устроєм та монархічною формою правління. Індія мала чітко визначену систему вищих органів управління та місцевих органів управління. Найвідомішими джерелами права Стародавньої Індії були: звичаї, Закони Ману, Архашастра.

Список використаної літератури:

1. Орлова О. О., Талдикін О. В. Історія держави і права зарубіжних країн : конспект лекцій. Міністерство внутрішніх справ України. Дніпропетровський університет внутрішніх справ. Факультет фахівців для підрозділів превентивної діяльності. Дніпропетровськ : Дніпро, 2008. 392 с.
2. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє видання, стереотипне. Львів : Новий Світ-2000, 2008. 480 с.
3. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 392 с.
4. Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник) : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. – 242 с.

Ключові слова: Стародавня Індія, державний лад, суспільний лад, функції держави, джерела права, правовий звичай, закони Ману, закони Архашастра.

Ключевые слова: Древняя Индия, государственный строй, общественный строй, функции государства, источники права, правовой обычай, законы Ману, законы Архашастра.

Key words: Ancient India, state system, social system, functions of the state, sources of law, legal custom, Manu laws, Archashastra laws.